

Březen 1939 očima dětí / The March of 1939 from Children's View

Štěpánka Skálová

Abstrakt

Článek se zabývá vnímáním osudových dnů března 1939 přímými dětskými účastníky, jejichž vzpomínky byly získány metodou orální historie. Bádání se primárně zabývalo několika nejfrekventovanějšími vzpomínkami ve vytyčeném období, jejichž četnost v rámci zkoumaného vzorku respondentů je k vidění v příložených grafech. Sekundárně se výzkum zabýval takovými vzpomínkami respondentů, které se nějakým způsobem vymykaly z předem stanovených sledovaných bodů. Přesto lze i u takových vzpomínek naleznout společné body. Výsledek bádání ukazuje, do jaké míry se liší pohled „obyčejných lidí“ (v tomto případě dětí a mládeže) na konkrétní významnou dějinnou událost od oficiálního pohledu klasické historiografie.

Abstract

This article focuses on the perception of March 1939 by first-hand child participants, whose accounts were obtained by oral history method. The research was primarily targeted at some of the most recurrent memories from the set period, the frequency of which, within the investigated group of respondents, can be seen in the attached charts. Secondly, the research dealt with such memories of the respondents, which in some way deviated from the predetermined monitored points, and yet they had something in common. The result of the research shows to what extent the view of „ordinary people“ (in this case children and youth) on a specific significant historical event differs from the official point of view of classical historiography.

Klíčová slova: Děti; orální historie; březen 1939; Protektorát Čechy a Morava; každodennost; mládež; okupace; paměť.

Key Words: Children; oral history; March of 1939; Protectorate of Bohemia and Moravia; everyday life; youth; occupation; memory.

Úvod

Když se v polovině března 1939 snášel na české země sních a městskými ulicemi i vesnickými cestami projížděli němečtí vojáci, snad nikoho z dospělých to tehdy nenechávalo chladným, natož pak zpráva o zřízení Protektorátu Čechy a Morava. Otázkou však zůstává, jak toto období vnímaly děti. Zaměřovaly se na stejné jevy jako jejich rodiče nebo jejich pozornost upoutávaly spíše každodenní strasti pro klasickou historiografii nezajímavé? Ať už byly jejich vzpomínky jakékoliv, po několik desítek let se je snažily intenzivně formovat dvě po

sobě bezprostředně následující totalitní ideologie. Až v posledních třiceti letech zmíněné ideologie ustoupily a nastal čas pro svobodné vyjádření toho kterého pamětníka. Předkládaný výzkum se tak věnuje analýze a následně interpretaci vzpomínek tehdejších dětí zejména na 15. a 16. březen 1939 získané metodou orální historie.

Jak již bylo předestřeno, výzkum se věnuje rozboru vzpomínek narátorů především na 15. a 16. březen 1939. Bylo vybráno dvacet pět mužů a dvacet pět žen, kteréžto množství stačilo pro nasycení informací ve výzkumu. Čtyři z použitých rozhovorů (každý v průměrné délce hodiny a půl) zpracovala sama autorka, přičemž jejich prvotní a komplexnější využití bylo v autorčině diplomové práci.¹ Dalších čtyřicet šest bylo pečlivě a s rozvahou vybráno z archivu pametnaroda.cz a nadále s nimi pracováno jako se surovým materiálem, základním stavebním kamenem. Autorka podrobněji prošla přibližně tři sta padesát natočených rozhovorů, přičemž mezi hlavní kritéria výběru vhodného narátora patřil rok narození mezi lety 1921–1933 a rozvinutější vzpomínky na zkoumané období 15. a 16. března 1939 než je pouhá zmínka o začátku okupace. Tam, kde narátor rozvíjel osobní prožitky, autorka potřebnou část rozhovoru přepsala a následně analyzovala v příložených grafech, na něž článek průběžně odkazuje. Důležité je podotknout, že vzpomínky narátorů nebyly žádným z tazatelů konkrétněji směřovány, to znamená, že narátorům nebyly předkládány žádné možnosti, na co by se měli v rámci vzpomínání na osudové březnové dny více zaměřit.

Respondenty jsou věřící (křesťané a židé) i nevěřící, ženy i muži (s datem narození od roku 1921 do roku 1933), z různých koutů Čech, Moravy a Slezska, přičemž genderovo-věkové zastoupení narátorů lze najít ve sloupcovém grafu² zastoupeném v příloze. Věková hranice byla stanovena na děti staré šest až osmnáct let dovršených v roce 1939. Nejnižší hranici věku narátorů v době počátku okupace, tedy věku šesti let (s jedinou výjimkou) autorka vytyčila z důvodu předpokladu alespoň nějakého množství skutečných, autentických a nepřevzatých vzpomínek. Vzhledem k charakteru paměti jako takové bývá totiž častým jevem dokreslování vlastních vzpomínek, byť neúmyslně, vzpomínkami druhých nebo na základě získávání doplňujících údajů z nejrůznějších médií.³ Horní věkovou hranici narátorů se pro autorku stal osmnáctý rok života, kdy podle současného zákona České republiky je jedinec již považován za dospělého. Premisa pro tento výzkum je taková, že paměti narátorů by si neměly vyloženě odpovírat se současným, demokratickým pojetím dějin. Počítáno je však s odchylkami, které se týkají zejména časových údajů.

¹ SKÁLOVÁ, Štěpánka. Každodennost a výchova dětí a mládeže v Protektorátu Čechy a Morava 1939–1945. Plzeň, 2018.

² Viz *Graf č. 1* v příloze.

³ Tímto fenoménem se zabýval např. Harald Welzer ve své knize *Můj děda nebyl nácek*; WELZER, Harald. *Můj děda nebyl nácek: Nacismus a holocaust v rodinné paměti*. Praha: Argo, 2010. ISBN 978-80-257-0228-4.

Analýza a interpretace vzpomínek narátorů na březen 1939

Před podrobnou analýzou jednotlivých vzpomínek bylo vytyčeno sedm aspektů v rámci vzpomínek na březen 1939, a to: 1. *Počasi*, 2. *Způsob příjezdu německé okupační armády*, 3. *Pocity z vojáků německé okupační armády přijíždějící do českých zemí*, 4. *Zavedení jízdy vpravo*, 5. *Rozdávání potravin německými vojáky*, 6. *Skupování potravin německými vojáky v obchodech* a 7. *Poslouchání rádia o vstupu okupačních vojsk do českých zemí*. Těchto sedm bodů bylo vybráno na základě jejich typičnosti (a tím pádem vyšší pravděpodobnosti zapamatování si) pro události v polovině března 1939. Ačkoliv zejména body 1 a 2 mohly být v paměti narátora (nevědomky) dokresleny na základě pozdější interpretace nejrůznějšími prostředky (televize, rádio, knihy, vyprávění druhých...), přesto bylo ve většině vzpomínek patrně značně subjektivní jádro, rozpoznatelný niterný prožitek, jako tomu bylo např. ve vzpomínce Evy K. (nar. 1934): „*Pak najednou začaly tou hlavní ulicí projíždět nákladní vozy, plný byly vojáků, maminka mě začala držet pevně za ruku, mačkat tu ruku, teď jsem na ní koukala, proč mě tu ruku mačká a co se děje. To bylo jedno auto za druhým a mamince tekly slzy.*“⁴

V prvé řadě je ale zapotřebí zrekapitulovat dění inkriminovaných březnových dnů sestavené na základě relevantních pramenů, přičemž hlavní důraz je kladen na bližší zkoumané aspekty. Lze dohledat, že dne 15. března 1939 panovalo značně nevlídné počasí. Teploty se pohybovaly kolem bodu mrazu a přšelo, sněžilo nebo obojí naráz.⁵ České země tohoto dne v brzkých ranních hodinách (krom Slezska, kde vše započalo už ve večerních hodinách dne předchozího) začala obsazovat německá armáda, a to v obrněných vozidlech, motorkách, na koních, bicyklech i pěšky. V některých částech země byla přítomna dokonce i letadla.⁶ Již samotným příjezdem okupantů se zde začala nastavovat nová pravidla, tedy jízda po pravé straně vozovky, což na našem území, kde se do té doby jezdilo vlevo, způsobilo nemalý zmatek. Dne 17. března byl pak vydán oficiální výnos, který s okamžitou platností nařizoval jízdu po pravé straně na celém území Protektorátu Čechy a Morava.⁷ O příjezdu německého vojska a následně o zřízení protektorátu informovaly obyvatelé jednak úřední vyhlášky, jednak novinové články nebo rozhlas.⁸ Vzhledem k výhodnému kurzu německé marky vůči české koruně počali němečtí vojáci po jejich příjezdu skupovat všechno možné, zejména však

⁴ Rozhovor s Evou K. (nar. 1934) vedl neznámý tazatel, 13. října 2013.

⁵ UHLÍŘ, Jan B. 15. březen 1939, *Historický obzor*, vol. 3/4, no. 20, 2009, s. 53, 56.

⁶ KOKOŠKA, Stanislav. *Unternehmen Südost: Okupace českých zemí v březnu 1939, Historie a vojenství*, vol. 46, no. 6, 1997, s. 135–150; UHLÍŘ, Jan B. 15. březen 1939, s. 54–57.

⁷ SKÁLOVÁ, Štěpánka. *Každodennost a výchova dětí a mládeže v Protektorátu Čechy a Morava 1939–1945*, s. 28.

⁸ MOULIS, Miloslav. *Osudný 15. březen*. Praha: Mladá fronta, 1979, s. 20; TAUCHEN, Jaromír. *Právní řád a publikace právních předpisů v Protektorátu Čechy a Morava*. In: KOTÁSEK, Josef a kol. (eds.) *Dny práva 2012 – Days of Law 2012: Část III. Revoluce a právo*. Brno: Masarykova univerzita, 2013. ISBN 9788021063198, s. 701; UHLÍŘ, Jan B. 15. březen 1939, s. 56.

potravin. ⁹ Aby si ale hitlerovské Německo před světem lépe obhájilo, že nemohlo jinak, než vzít české země „pod ochranu“, nechalo svoji armádu v obcích rozdávat polévku a snímky z této dobročinné akce, na nichž se vyskytují i obyvatelé českých zemí, nechali v tiskovinách vyobrazit s komentářem, že nasycují hladovějící české obyvatelstvo, které až do jejich příjezdu trpělo hladem. ¹⁰

Prvním zkoumaným aspektem bylo *počasí*. ¹¹ Ačkoliv se běžně nejedná o něco, co by běžně utkvávalo v lidské paměti, ve spojitosti s 15. březnem 1939 se jedná o něco docela jiného. Ten den bylo počasí poměrně extrémní (zima, pošmurno, déšť, mnohdy i sníh) a navíc spojené s významnou událostí, kvůli čemuž se zvyšuje pravděpodobnost zapamatování si tohoto údaje. Sledovaným údajem však nebylo, na jaké počasí si narátoři vzpomínají, nýbrž pokud vůbec se o něm zmiňují. Nad tématem počasí se tedy pozastavilo 36 % narátorů. Mimo nepřilíš rozvinuté zmínky jako „*Já si pamatuju mlhu, takovej déšť brzy ráno. Jsem se dívala z okna, pác jsem slyšela ten ruch a oni maširovali.*“ ¹², „*Tenkrát bylo vošklivý počasí, zima a padal takovej mokrej sníh jako s vodou.*“ ¹³ nebo „*Přišla domů (narátorčina matka, pozn. autorky) a plakala, protože viděla, [...] jak přšelo, tak se všechny helmy leskly.*“ ¹⁴ někteří z dotazovaných líčili počasí obsáhleji. Důvodem byla u Anny H. konkrétní vzpomínka spojující 15. březen 1939 s počasím: „*To bylo sněhu... závěje tady byly a tady jela motorka a měla tu lodičku, ten přívěs, a von tady uvízl pod námi a nemohl dál. No tak mužský vyšli, no, byl to Němec, tak šli pro strejčka, ten uměl drobet německy, tak ho vzali sem k nám. Chlapec byl zmrzlej, tak mu maminka udělala čaj a dali jsme mu jídlo. Tak von tady poseděl, ale to byl začátek, to bylo toho patnáctýcho. Von sem přijeli prostě a von dělal nákou spojku.*“ ^{15 16}

Prakticky každý druhý, konkrétně 52 %, z dotazovaných vzpomínal, *jakým způsobem do jejich obce vjížděla vojska německé branné moci*, ¹⁷ což bylo hned druhým zkoumaným aspektem. Vzpomínky dotazovaných zahrnovaly značnou škálu dopravních prostředků, a to příjezd v automobilech, obrněných vozech, nákladních vozech, na bicyklech, motocyklech (mnohdy se sajdkárem), koních, koňských povozech, tancích, ale i příchod pěších jednotek nebo dokonce přilet německých vojáků letadly. Údiv v očích pamětníků budil nejčastěji příjezd vojáků nemotorizovanými dopravními prostředky jako jízdni kola nebo koňské povozy,

⁹ GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan. Dramatické i všední dny protektorátu. Praha: Themis, 1996. ISBN 80-85821-35-4, s. 84

¹⁰ JÍRA, Josef. Lid v odboji: *Historie odboje a partyzánského hnutí na Kamenicku v letech 1939–1945*. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1960, s. 20.

¹¹ Viz *Graf č. 2* v příloze.

¹² Rozhovor s Peggy C. (nar. 1930) vedla Andrea Jelínková, 11. února 2016.

¹³ Rozhovor s Jaroslavem Hrub. (nar. 1926) vedla Petra Verzichová, 5. ledna 2017.

¹⁴ Rozhovor s Judy D. (nar. 1932) vedoucí rozhovoru neuveden, 19. října 2010.

¹⁵ Rozhovor s Annou H. (nar. 1930) vedla Štěpánka Skálová, 23. února 2018.

¹⁶ Fotografie onoho konkrétního německého vojáka z 15. března 1939 viz *Fotografie č. 1* v příloze.

¹⁷ Viz *Graf č. 3* v příloze.

což mohlo působit ne příliš ohromujícím dojmem, jak popisují následující vzpomínky: „*Měli tam ty motorky se sajdkárama, ale taky koňský povozy... to jsem si nemyslel, že budou takhle vybavený. Hold co ukradli po cestě, nebo jak to bylo.*“¹⁸ „*Voni přišli pěší a přišli na tankách. Přijeli dokonce na kolech, víte o tom? Já jsem je viděla i na kolech. A bylo jich tak hrozně moc.*“¹⁹ Na bezprostřední kontakt s příslušníky německého wehrmachtu vzpomínalo hned několik pamětníků. Vladimír Ch. svoji vzpomínku interpretoval tak, že to byl „*zážitek, když jsme na ně pokřikovali: ‚Papundekl!‘ a voni křičeli: ‚Plech!‘. [...] Byli v těch vobrněnejch vozech a my jsme prostě poukazovali na to, že mají papundeckový vobrnění a voni řvali plech.*“²⁰ Marie V. vzpomínala následovně: „*Ještě se pamatuju, že tenkrát, to muselo bejt těsně kolem toho patnáctýho března, když sem přišli, že jsem šla ze školy... a proti mně po silnici jela motorka... já jsem šla teda po chodníku a bylo to už na kraji města a... ten chlap volal z tý motorky: ‚Ist das Taus?‘ (německy „Jsou to Domažlice?“; pozn. autorky) Jenže já jsem mu rozuměla ‚Haus‘ (německy „dům“, pozn. autorky) a myslela jsem si: ‚No, propána, vždyť to vidíte, že jsou tady baráky!‘ Ale nějaká paní ta holt mu to rozuměla líp, tak křičela: ‚Jó, jó!‘“²¹*

Někteří z respondentů se zmiňovali i o vzhledu německých uniforem, přičemž se nejčastěji pozastavovali nad helmami (komentován byl zejména jejich specifický vzhled a nepříjemný pocit, které budily) nebo se podívovali tomu, že některé uniformy vyhlížely jako letní. Mimo jiné na dojem z německých přileb vzpomínal Josef H. takto: „*Voni nepřijeli autama, jeli na kolach. Seděli na kolach nebo je tlačili. A potom jeli s koňma, měli ty vozíky, víte, takový ty menší vozíčky a tam seděli přikrytý s plachtama. Zmrzli a hladoví. A v tom pochodovali a maširovali, oni měli ty přílby, viš, jak vypadali, strašohrůzně.*“²² Ojediněle se vyskytovaly i zmínky o zbraních, konkrétně o kulometech, samopalech a puškách, jako třeba u Stanislava H.: „*Najednou přijdeme na hlavní ulici, tam jezdily německý auta vobrněný, nákladáky, na nich stáli vojáci s puškama namířeny na ulici, motocykly s kulomety na sajdce, tak jsme z toho byli vyděšený trošku a přišli jsme do školy.*“²³ Jeden z narátorů, Václav D., měl spojený vlastní prožitek z příjezdu německé armády s bezprostřední reakcí starší generace: „*Já jsem zažil ty první motorizované voddily na náměstí ve Veselí nad Lužnicí, kde bydlel děda v prvním patře uprostřed náměstí. Votevřeli jsme vokna a koukali jsme na ně a děda řval na ně. Byli to motorkáři, vobyčejný, žádný eses, vobyčejný vojáci v takovejch těch jejich prolamovanejch helmách, a nikam se neohlíželi dopředu, a projížděli velice pomalu tím náměstím a děda řval, několikrát a vopakovaně:*

¹⁸ Rozhovor s Jaroslavem Holl. (nar. 1927) vedl Jakub Anderle, 18. května 2015.

¹⁹ Rozhovor s Maud B. (nar. 1929) vedl Hynek Moravec, 4. listopadu 2012.

²⁰ Rozhovor s Vladimírem Ch. (nar. 1930) vedl Lukáš Krákora, 21. března 2008.

²¹ Rozhovor s Marií V. (nar. 1930) vedla Štěpánka Skálová, 10. března 2018.

²² Rozhovor s Josefem H. (nar. 1929) vedla Štěpánka Skálová, 2. srpna 2017.

²³ Rozhovor se Stanislavem H. (nar. 1926) vedla Šimonová, 10. ledna 2015.

„Heim ins Reich!“²⁴ „Jděte domů do Německa!“, a tak dále. „Heim ins Reich!“ a furt to vopakoval. Nikdo sem na něj nemohl jít... Měli rozkaz nikoho se nedotýkat, na nic nereagovat, jeli jak mumie.²⁵

Zkoumaný aspekt, který plně cílil na subjektivní dojem dotazovaného, se týkal *pocitů z příjezdu německé armády*.²⁶ Nikdo z dotazovaných, dokonce ani žena německé národnosti, jak by se dalo předpokládat, se k příjezdu německé branné moci nevyjadřoval pozitivně. Dotazovaní nanejvýše vzpomínali na své sousedy, kteří wehrmacht nadšeně vítali. O této skutečnosti se obsírněji zmiňovala Anna K.: *„A náš tatínek s tím panem Hajdou chodili hrát každé den kulečnick do hospody vedle do Cimbůrkovy ulice. A tykali si! A teď přišli Němci a paní Hajdová povídala: „Anytško“, to byla sudetská Němka někde vod Dobrušky, „Anytško, protiš pláčeš? Pršíde Chitler, pude toprše!“ No představte si! A ta jejich Helena, dcera jejich, my jsme za české klub Slávie chodily plavat na vojenskou plovárnu v Praze. A vona měla dirndl najednou! Jak voni je čekaly, ty Němce... No představte si.²⁷*

Vyložení dobré, případně neutrální vzpomínky na Němce tak narátoři zmiňují pouze v souvislosti předválečné doby před rokem 1939 jako třeba Anna A.: *„Než přišli Němci, tak jsme tam žili velmi dobře (v Dobřanech, pozn. autorky), Češi s Němcema, akorát děti jsme si nadávaly: „Du bist der Ochs.“ (‘Ty jsi osel.’, pozn. autorky) a takový ty hlouposti. A když byl dvacátý osmý říjen a měli jsme oslavu, všichni šli do průvodu, tak Němci šli taky, v tmavých oblecích a cylindry na hlavě. [...] To bylo před (válkou, pozn. autorky). Neexistovalo, abysme se nějak hádali. Nakupovali jsme u Němců a oni u nás.²⁸ Na rozdílné vztahy mezi Čechy a Němci před a po začátku druhé světové války pak vzpomínal Josef H.: *„My jsme bydleli blízko hranic (ve městě Kdyně, pozn. autorky). Těsně blízko. A vono pořád žili ty Němci spolu a s Čechama. Ale potom přišla tahle doba, tak tám začli ti Sudeťáci řídit.²⁹**

Na druhou stranu, vybraní respondenti se jednotně nevyjadřovali ani ve smyslu negativních pocitů. Většina narátorů (58 %) nechávala totiž ve svých vzpomínkách dojmy stranou a hovořila spíše věcně. Jak bylo výše zmíněno, tehdy čtrnáctiletá

²⁴ Heslo „Heim ins Reich!“ se vyskytovalo již od 20. let 20. století ve spojitosti s právem na sebeurčení německé menšiny v pohraničí bývalého Rakouska-Uherska. Tento slogan zároveň ve svém projevu 15. března 1938 použil celkově pro československé pohraničí, které obývala německá menšina, Konrad Henlein. V případě vzpomínky Václava D. by se nyní jednalo o pouhou spekulaci, zda se výrok jeho prarodiče odkazoval na slogan, ač se to jeví jako pravděpodobná varianta. Zajímavé je, že za předpokladu, že by narátorův dědeček skutečně „Heim ins Reich!“ (ve správném překladu jako „Domů do říše!“) mínil proříšsky, sám narátor tento výjev vnímal (a do dneška nejspíš i vnímá) jako symbol prarodičova odporu vůči okupaci namísto souhlasu s ní.

²⁵ Rozhovor s Václavem D. (nar. 1929) vedl Vilém Faltýnek, 15. dubna 2015.

²⁶ Viz *Graf č. 4* v příloze.

²⁷ Rozhovor s Annou K. (nar. 1922) vedl Martin Reichl, 31. března 2013.

²⁸ Rozhovor s Annou A. (nar. 1924) vedla Štěpánka Skálová, 2. března 2018.

²⁹ Rozhovor s Josefem H. (nar. 1929) vedla Štěpánka Skálová, 2. srpna 2017.

Němka z Brna se nevyjadřovala k příjezdu německé armády pozitivně, nýbrž bez citového zabarvení: „*Já nevím. Já vůbec jsem toto nevnímala... Mě to neříkalo nic špatného. Já jsem byla v tom obchodě. Mě se to nedotklo. Mě se to fakticky nedotklo. Já jsem to nevnímala [...] Já jsem byla od rána do večera v obchodě. Pro mě byl ten obchod všechno... Vím, že ještě, to se kdysi lepilo ty praporky nebo se pí-chaly, že jsme to v obchodě taky měli, kde postupují ty Němci.*“³⁰ Důvodem však mohla být jak skutečná citová nezaújatost, tak obava z odsuzování jejích myšlenek dalšími generacemi, obava z aplikování kolektivní viny na její osobu, jak se tomu i dnes v rámci událostí druhé světové války mnohdy děje. Podobně neutrálně, ba dokonce s jistou omluvou, vzpomínala na německé vojáky Anna H.: „*Nám tady nechal fotografii³¹ a adresu a my jsme tenkrát nevěděli, jaká hrůza nás čeká. Von za to nemohl, prostě narukoval do jiný země.*“³² Vzpomínky pak ještě zahrnovaly sice neutrální pocity z pohledu dítěte, tedy samotného narátora, ale zároveň negativní z pohledu narátorových blízkých, rodičů a učitelů, jak tomu bylo třeba u Daruše B.: „*Vím, že maminka plakala. Já jsem to ještě tak nechápala a bratr vůbec ne. Otec byl hodně smutný a říkal: „To bude hrůza, co nás teď všechno čeká.“*“³³ Na pokle-slou náladu učitelek pamatoval Josef B.: „*To si to matně pamatuju, že některý té učitelke prostě bele z toho zófalý.*“³⁴

Ostatně, bezprostřední reakce kantorů také stojí za zmínku, ačkoliv ty nebyly přímo předmětem výzkumu. V pamětech tehdejších dětí učitelé vystupují jako autority, jako vlastenci, o čemž se lze přesvědčit v několika následujících vzpo-mínkách. Daruše B. „*přišla do školy, první hodinu byla matematika. Profesorka Janáčková, Pražačka, velká sokolka^{35 36}, a začala matematiku tím, abychom po-vstali, a kdo umí, ať se pomodlí za vlast*“.^{37 38} Také Dagmar E. vzpomínala na

³⁰ Rozhovor s Editou B. (nar. 1926) vedla Lucie Hostačná, 1. srpna 2016.

³¹ Fotografie onoho konkrétního německého vojáka z 15. března 1939 viz *Fotografie č. 1* v příloze.

³² Rozhovor s Annou H. (nar. 1930) vedla Štěpánka Skálová, 23. února 2018.

³³ Rozhovor s Daruší B. (nar. 1923) vedl Vít Lucuk, 19. června 2013.

³⁴ Rozhovor s Josefem B. (nar. 1930) vedl Vít Lucuk, 9. března 2018.

³⁵ O příslušnosti k organizaci Sokol ve smyslu vlastenectví, tentokrát ve spojení se svým otcem, se zmiňoval ze zkoumaného vzorku i narátor Břetislav L.; Rozhovor s Břetislavem L. (nar. 1931) vedla neznámá tazatelka, 29. července 2016. Nepřímou zmínku ohledně příslušnosti narátorčiných rodičů a nejspíše i narátorky samotné k organizaci Sokol lze též najít v rozhovoru s Danuší L.; Rozhovor s Danuší L. (nar. 1926) vedl Vít Lucuk, 16. července 2014.

³⁶ Organizaci Sokol s vlastenectvím spojovala také narátorka Dagmar E., která vzpomínku na německé vojáky, kteří v březnu 1939 rozdávali na jednom z pražských náměstí polévku, okomentovala následovně: „*To mě jako dítě takhle vychovaný strašně urazilo.*“; Rozhovor s Dagmar E. (nar. 1928) vedl Petr Zemánek, 24. listopadu 2014.

³⁷ Daruše B. nebyla jediným narátorem, který ve své vzpomínce použil výraz „pomodlit se za vlast“. Použil jej i František Hron.: „*Matka byla hodně zbožná, tak si pamatuju, jak mě vzala za ruku (15. března 1939, pozn. autorky), tam jsme měli kříž, poklekli jsme před křížem a modlili jsme se za vlast.*“; Rozhovor s Františkem Hron. (nar. 1929) vedla neznámá tazatelka, 12. ledna 2018.

³⁸ Rozhovor s Daruší B. (nar. 1923) vedl Vít Lucuk, 19. června 2013.

svoji vlastenecky smýšlející kantorku: „*Už před tím nás učila Kříčková slova ‚K novému životu‘ Sukovu, ‚Vyletěl sokolík od Blanika‘. A paní učitelka řekla: ‚Tak, děti, dneska se nebudeme učit. Ted’ si stoupněte a zazpíváme si ‚V nový život‘, umíte to? A ten nový život přijde až po tomhle. A ted’ radši jestli máte maminky doma, tak radši jděte domů, ať se vo vás nebojej. A nikde se nezastavujte. Ale na koho maminka bude čekat až v poledne, tak tady samozřejmě zůstaňte.*“³⁹ Učitel Tomana B. 15. března 1939 „*přišel do třídy a řekl: ‚Chlapci, já jsem... já vím, jak vy jste milovali naše vojáky, jak jste za nimi chodili, jak jste byli jejich přáteli, ale zjistil jsem, že i dnes někteří vaši... nebo naši chlapci chodí za těmi vojáky, kteří sem přišli. Ale prosím vás, nedělejte to, protože tito vojáci do této země nepatří.*“⁴⁰ Stejný den slyšela Judy D. od svého učitele Svobody: „*Víte, děti, když nechcete salutovat, když to vojsko maširuje městem, tak musíte jít do nějakých dveří, zůstaňte tam stát, a až přejdou, tak jděte domů.*“⁴¹ Tato věta se však stala kantorovi Svobodovi osudnou, neboť Judy D. ještě dodala: „*Chudák, Němci ho potom zavřeli velice rychle, zemřel v koncentráku nebo ho zastřelili.*“⁴²

Téměř polovina vzpomínek na 15. březen 1939 je spojena s více či méně negativními emocemi samotných přímých účastníků, přičemž nejčastěji se jedná o strach, smutek a nesnášenlivost. Spíše mírnější, byť zkličené pocity ke zkoumané situaci měl Zdeněk N.: „*To jsem viděl teda poprvé německé vojáky a s náma, s děčkama, musím říct, to trošku zacloumalo. To jsme si uvědomili, že je něco jinak. Ta atmosféra, ta byla samozřejmě cítit, tak to jsme vnímali.*“⁴³ Jistou změnu pociťoval i Zdeněk K.: „*Všechny maminky plakaly a všechny otcové taky. A potom už jsme viděli, jak po Václavským náměstí táhnou Němci. Tak to už jsme pochopili samozřejmě, že to už není Československo, že jsme okupovaný. To už ten rozum jsme měli. I když zase říkám, nebraly jsme to jako děti, nebrali jsme to jako úplnou tragédii, ale za velmi nepříjemnou, téměř tragickou změnu, takto bych to řekl.*“⁴⁴ Podobně vyprávěl Toman B.: „*Takže my jsme věděli už samozřejmě, že to je cizí vojsko, že to je něco, co... co je nepatřičné. Tu tíhu té okupace jsme ještě zpočátku necítili, protože Němci, který sem přišli, tak zpočátku ještě se chovali řekl bych zdrženlivě.*“⁴⁵

Silnější emoce vyjadřovala Vlasta M. vzpomínkou, že „*to bylo tak smutný. (...) Chytlí jsme se kolem krku, plakali jsme a bylo. Povobejmali jsme se a...*“⁴⁶, Eva G., že „*to byl jenom malý kousek, co bylo vidět (místní nacisté vítali v autech*

³⁹ Rozhovor s Dagmar E. (nar. 1928) vedl Petr Zemánek, 24. listopadu 2014.

⁴⁰ Rozhovor s Tomanem B. (nar. 1929) vedl Jan Horník, 13. listopadu 2007.

⁴¹ Rozhovor s Judy D. (nar. 1932) vedl neznámý tazatel, 19. října 2010.

⁴² Rozhovor s Judy D. (nar. 1932) vedl neznámý tazatel, 19. října 2010.

⁴³ Rozhovor se Zdeňkem N. (nar. 1932) vedla neznámá tazatelka, 22. února 2018.

⁴⁴ Rozhovor se Zdeňkem K. (nar. 1932) vedl Petr Zemánek, 5. května 2015.

⁴⁵ Rozhovor s Tomanem B. (nar. 1929) vedl Jan Horník, 13. listopadu 2007.

⁴⁶ Rozhovor s Vlastou M. (nar. 1922) vedl Vít Lucuk, 25. července 2015.

přijíždějící Němce, pozn. autorky), *ale to mi stačilo mít strach*⁴⁷ nebo Dagmar E., která šla „*kolem těch šedivých vojáků, kterých jsme se hrozně báli, ale přišli jsme do školy většinou*“⁴⁸. Vyloženě nenávidný vztah si k Němcům vlivem okupace vytvořil Josef H.: „*Němce nenávidím k smrti, já bych to byl vystřílel jako kočky.*“⁴⁹ Stejný odpor k nim projevil ve své vzpomínce i Asaf A.: „*A teď ty Němci se tam cpali, žrali, div jim se nekoulely voči z toho, jak to do sebe soukali, tak to bylo hrozný... nevím, jestli si to umíte představit... když jsem je snad nejvíc nenáviděl, víc to už snad ani nešlo, tak tohleto střetnutí s německými vojáky.*“⁵⁰ Emočně srovnatelnou vzpomínku měl už jen Vladimír H.: „*Atmosféra (na gymnáziu, pozn. autorky) byla taková... nenávist. Nenávist na všechno, co je, co bylo německý. A dávali jsme to najevo. Naše třída byla tak solidární, že my jsme tam měli profesora, doktora Jána, ten měl češtinu a dějepis, literaturu a tak dále. A ten, kdyby u nás ve třídě byl jeden jedinej konfident, tak už by byl v koncentráku.*“⁵¹

Následující sledované aspekty zmiňovalo již jen neveliké procento narátů. O tom, že byla prakticky ze dne na den *zavedena jízda vpravo*,⁵² se zmiňuje 8 % zkoumaných výpovědí, tedy nejméně ze všech dílčích částí. Zato však na změnu směru jízdy vzpomínají velmi podobně, spíše věcně, zejména na to, jak rychle byla změna provedena, ačkoliv se o tom v Československu jednalo již delší dobu. Jedinou výjimkou byl Zdeněk K., který měl zavedení jízdy vpravo spojený s osobnějším prožitkem: „*„Chod'te vpravo!‘ Tramvaje se změnily, přehodili čísla nahoře, přehodili vstupy, výstupy, no, jezdilo se vpravo. Já jsem to napravo, to chození vpravo, považoval za přirozenější než to chození vlevo. Já nevím proč, ale mně se to líbilo, že to je docela přirozený, chodit vpravo. Tendle pocit jsem měl sám, ne, že bych s kamarádama takhle mluvil, já jsem často chodil třeba z Jindříšský k babičce na Vinohrady, to docela s chutí jsem chodil vpravo. Vůbec, vůbec se mě to nedotklo, že musím náký zvyky změnit. Zajímavý. Nevím proč, ale nák po pravý ruce že chodim, jako pravák. Nedotklo se mě to. Nic jsem neměnil tutim.*“⁵³

Dalším zkoumaným aspektem bylo jídlo a to konkrétně hned ve dvou kategoriích, tedy *rozdávání jídla českému obyvatelstvu*⁵⁴ a *skupování potravin německými vojáky*⁵⁵ v českých obchodech. Na základě německé propagandy bylo německým

⁴⁷ Rozhovor s Evou G. (nar. 1932) vedl Adam Drda, 19. listopadu 2015.

⁴⁸ Rozhovor s Dagmar E. (nar. 1928) vedl Petr Zemánek, 24. listopadu 2014.

⁴⁹ Rozhovor s Josefem H. (nar. 1929) vedla Štěpánka Skálová, 2. srpna 2017.

⁵⁰ Rozhovor s Asafem A. (nar. 1928) vedla Petra Verzichová, 17. srpna 2017.

⁵¹ Rozhovor s Vladimírem H. (nar. 1924) vedl Vít Lucuk, 9. září 2015.

⁵² Viz Graf č. 5 v příloze.

⁵³ Rozhovor se Zdeňkem K. (nar. 1932) vedl Petr Zemánek, 5. května 2015.

⁵⁴ Viz Graf č. 6 v příloze.

⁵⁵ Viz Graf č. 7 v příloze.

vojákům řečeno, že české země se potýkají s nedostatkem a nacistické Německo je tak musí vzít pod ochranu a pomoci jim. O takové propagandě se mohla z úst vojáka wehrmachtu přesvědčit i Jiřina F.: „*A můj otec se tam na té křížovatce zastavil s tím důstojníkem, on uměl perfektně německy, tak říkal: ‚Co tu děláte?‘ A ten důstojník mu řekl, to vám slyším jako dneska: ‚Přišli jsme vás zachránit.‘*“⁵⁶

Bezprostředně po vojenském obsazení obcí se začala rozbíjet polní kuchyně, ve které se začaly vařit polévky či guláše pro „strádatící český lid“. Vše pak bylo okupanty náležitě zdokumentováno, aby pořízené fotografie mohla německá propaganda používat s výkladem, že se jedná o záchranu českého obyvatelstva německou armádou. Pamětníci na tuto událost vzpomínají s pocity v lepším případě neutrálními, např. jako Alois Č.: „*Tak voni tam přijeli, Němci to vobsadili a přijeli tam hned s tou polní kuchyní. Rozdávali tam polívku... cukr měli takovou tu krupicu, to tady nebylo, a tak to rozdávali a mysleli si, že to lidi nemaj.*“⁵⁷ František C. také nevzpomínal s nějakým opovržením: „*Oni dotáhli (Němci, pozn. autorky) před tu radnici kotle a začali vařit. A ti lidé nešťastní, třeba byli hrozně chudí nebo co. Tak rozdávali polívky těm lidem. Ten Eintopf jejich německej. Fronty lidí a oni fotografovali, dělali z toho propagandu, že kdyby Hitler neživil, tak že tady zdecháme. Ono to bylo totiž naopak.*“⁵⁸

Vyskytovaly se i vzpomínky s negativním nádechem jako u Dagmar E.: „*Tak já jsem se vypravila zpátky a to si pamatuju, jak jsem nemohla pochopit, že lidi, kteří se mezi sebou mluví česky, stojí vlastně frontu u kotle, z kterýho nějakou šlichtu rozdávaj německý vojáci. To mě jako to dítě takhle vychovaný (narátorka byla členkou organizace Sokol, pozn. autorky) strašně urazilo, utíkala jsem vodtamtud, co mi nohy stačily.*“⁵⁹ Radoslav F. vyprávěl o zážitku spojeným s negativními emocemi a vydáváním jídla Němci z pohledu druhé osoby: „*Postavili kuchyň a nabízeli jídlo, jenomže každé jich zdaleka obcházel, nikdo o to prostě zájem neměl. A jeden z těch kónickéjch, byl to legionář⁶⁰ starej, tož raz se tak trošku napil a šel okolo a ted'ka když mu to nabízeli, tak říká: ‚To u nás nežerou ani prasata!‘ [smích]*“⁶¹

Vzpomínání narátorů se však neomezovalo pouze na vaření polévek na náměstí a návších. Dva z pamětníků, František, B.A. Radomír M., si shodně vybavili rozdávání čokolád německými vojáky dětem. František B. vyprávěl, jak „*Němci nám nabízeli čokoládu, my jsme od Němců nic nechceli, my jsme neměli těch*

⁵⁶ Rozhovor s Jiřinou F. (nar. 1924) vedla Magdaléna Sadravetzová, 3. ledna 2018.

⁵⁷ Rozhovor s Aloisem Č. (nar. 1925) vedl Vít Lucuk, 11. září 2013.

⁵⁸ Rozhovor s Františkem C. (nar. 1923) vedl Vít Lucuk, 5. února 2010.

⁵⁹ Rozhovor s Dagmar E. (nar. 1928) vedl Petr Zemánek, 24. listopadu 2014.

⁶⁰ Ve svém vzpomínání legionáře zmiňuje i Květoslava B., taktéž ve spojitosti s opozicí vůči Německu. Dále se narátorka zmínila i o perzekuci legionářů nacistickým Německem bráných jako odpůrce režimu; Rozhovor s Květoslavou B. (nar. 1924) vedla Karolina Antlová, 29. června 2015.

⁶¹ Rozhovor s Radoslavem F. (nar. 1926) vedl Tomáš Janík, 20. června 2010.

Němci rádi, no ale prostě nikoho neobtěžovali. Takže projeli a bylo pokoj“.⁶² Radomír M. měl pak obdobnou vzpomínku: „Tak to celkem pro nás byla taková stresová situace, že když jsme viděli německé okupanty, že dokonce rozdávali ještě takové malé čokoládky dětem s hákovým křížem, protože v Německu se tvrdilo, německá propaganda, že v Československu je bída, že v Československu je nepořádek a že proto museli okupovat Československo.“⁶³

Skutečnost však byla jiná. V době okupace českých zemí se právě nacistické Německo již nějaký čas potýkalo s nedostatkem potravin. Proto němečtí vojáci nevycházeli z úžasu poté, co viděli plné pulty v tuzemských obchodech s potravinami. Vzhledem k nastavenému směnnému kurzu 1:10 ve prospěch Říšské marky tak využívala okupační armáda veškerý svůj volný čas ke skupování potravin v obchodech, na což někteří z narátorů taktéž vzpomínali, bez negativního podtextu např. Jaroslav Holl.: „První tejdén vymetali pečlivě všechny cukrárny (Němci, pozn. autorky), protože ta šlehačka, voní tam už měli lístky v tej době, stravenky.“⁶⁴ Obdobně i Radomír M.: „A když sem přijeli němečtí vojáci, tak úplně byli vykulení z toho, co bylo v obchodech. Nakupovali náruče rohlíků, zákusků, všechno, co bylo, protože to v té době v Německu vůbec nebylo.“⁶⁵ S jistým citovým zabarvením svoji vzpomínku sdělil Vladimír Ch.: „A když teda přijeli, tak jsem měl vibráček vo tom, jak dopadáme, když šli si za marku koupit rohlíky a tenkrát byly takové pětikilové pytle, pytlíky papírový, a za tu marku nesl čtyřicet rohlíků. Takle ty dva pytlíky plný a řehťal se... to u nich nebylo možný. [...] Protože voní když přišli, tak byl stanovenej kurs jedna ku deseti a to prakticky dělali všichni vokupanti [...] Já si pamatuju, jak se řehťal, když nesl těch čtyřicet rohlíků v těch dvou pytlících.“⁶⁶ Silnými negativními pocity se pak netajil Asaf A.: „Patnáctýho března ráno [...] se šlo normálně do školy, jako by se nic nedělo, a já v těch Vršovicích jsem tam procházel do školy parčíkem a tam už byli usazený řehťající se německý vojáci. Měli tam kotel, kde si vařili nákej ten guláš nebo ta supe (die Suppe, německy polévka, pozn. autorky) jejich. A tak byli hrozně veselí, když se na to dneska dívám, tak asi zřejmě taky vyfasovali nákej šnaps (kořalka, pozn. autorky), protože byli tak rozjařený a už byli šťastný, že už to skončilo pro ně momentálně. Tak to bylo moje vlastně první setkání s nima. [...] My jsme se chovali jako kdyby nebyli, my jsme je ignorovali, takže jsme byli hrozní hrdinové, naopak když jsem šel domů, po škole, tak to jsem vždycky se zastavil, na tom rohu byla cukrárna [...] a já šel domů na oběd, protože tehdy ještě žádný školní kuchyně nebyly, tak jsem šel domů na voběd a šel jsem kolem týdletý cukrárny vždycky, a to víte, už jsem měl hlad, tak jsem tam vždycky koukal, co

⁶² Rozhovor s Františkem B. (nar. 1928) vedl Dušan Slačka, 24. dubna 2014.

⁶³ Rozhovor s Radomírem M. (nar. 1924) vedl Vít Lucuk, 4. února 2013.

⁶⁴ Rozhovor s Jaroslavem Holl. (nar. 1927) vedl Jakub Anderle, 18. května 2015.

⁶⁵ Rozhovor s Radomírem M. (nar. 1924) vedl Vít Lucuk, 4. února 2013.

⁶⁶ Rozhovor s Vladimírem Ch. (nar. 1930) vedl Lukáš Krákora, 21. března 2008.

tam všecho mají za dobroty, co bych si koupil, kdybych na to měl, jako že jsem neměl, a tentokrát toho patnáctýho března jsem šel ze školy, tak ty výlohy byly úplně vydrancovaný, tam nebylo vůbec nic. A teď ty Němci se tam cpali, žrali, div jim se nekoulely voči z toho, jak to do sebe soukali.“⁶⁷

Posledním sledovaným aspektem byla zmínka o *poslechu domácího rozhlasu*,⁶⁸ díky kterému se obyvatelstvo dozvědělo nejprve 15. března 1939 instrukce, která se chovat v přítomnosti přijíždějících okupačních vojsk, a druhý den, 16. března 1939, o zřízení Protektorátu Čechy a Morava. S tímto aspektem, pakliže byly v souvislosti s ním projevny nějaké emoce, se pojil vždy smutek, jako např. ve vzpomínce Vlasty M.: *„Byli jsme u rádia všichni a zase byla nějaká ta znělka a teď bylo oznámeno, že ty Němci překračují hranice a upozorňovali jako že nemáme dělat něco... jenom upozorňovali snad na to, aby někdo nedělal nějaký hlouposti. Ne, já říkám hlouposti, ale prostě aby byl klid, že se nedá nic dělat, že... nebo tak ňák. No, bylo to tak smutný.*“⁶⁹ Na smutek svých rodičů pak vzpomínala Eva D.: *„Tak došlo až do patnáctého března devatenáct set třicet devět, kdy jsme ráno stáli, než jsem měla jít do školy, byla jsem v první třídě, u rádia, všichni tři, maminka, tatínek a já, a rádio hlásilo, že právě k nám vstupuje německá armáda, nacionálně socialistická armáda, že jsme se stali součástí, já nevím, jestli se dá říct součástí, no obsazení, že jsme Německou říší. Tak si pamatuju, taková jsem byla malá, trochu víc jak toto, jak ty rodiče zůstali tak úplně zdrceni, jak když je praštit něčím. Maminka mně říkala: ‚Běž, Evičko, k tatínkovi, dej mu pusy a pohlad‘ ho. ‚A já jsem nešla, já jsem nechtěla. Tatínek řekl: ‚Ale nech jí, běž s ní do školy, ať jí někdo po cestě neublíží. ‚ Jako že jsem Židovka. Protože mě tatínek, aniž by maminka věděla, přihlásil do židovské matricy. Neměl na to nárok. To měla spolurozhodovat maminka s ním a ta by to byla nechtěla. Ta by byla chtěla, abych byla normálně bez vyznání.*“⁷⁰

Bezprostřední nebezpečí si rodina Asafa A. uvědomovala již u samotného počátku fungování Protektorátu Čechy a Morava, o jehož ustanovení a také událostem tomu předcházejícím se dozvěděla právě prostřednictvím rozhlasu, jak Asaf A. líčil ve svých vzpomínkách: *„Už toho čtrnáctýho března jsme seděli celá rodina u te-, už jsem chtěl říct u televize [smích] u rádia a tam už říkali, jako že pan státní prezident doktor Emil Hácha s ministrem zahraničí Chvalkovským vodjeli na pozvání Vůdce a říšského kancléře do Berlína na návštěvu, tak už to bylo strašně všecho divný, co z toho bude, a táta hned začal sbírat všechny možný papíry, který by ho mohly dostat do kriminálu (otec byl komunist a pomáhal uprchlíkům utíkat z Československa, pozn. autorky), a chodil s tím dolů do*

⁶⁷ Rozhovor s Asafem A. (nar. 1928) vedla Petra Verzichová, 17. srpna 2017.

⁶⁸ Viz *Graf č. 8* v příloze.

⁶⁹ Rozhovor s Vlastou M. (nar. 1922) vedl Vít Lucuk, 25. července 2015.

⁷⁰ Narátorčin otec téhož dne spáchal sebevraždu, pozn. autorky. Rozhovor s Evou D. (nar. 1932) vedli Ester Balázová, Kamila Bízíková, Zdena Kopřivová, Tereza Micová, 7. dubna 2014.

*kotelny, todle už byl dům s ústředním topením a bylo to v březnu, takže se ještě topilo, tak to tam všecko naládoval, to, co našel. Samozřejmě se svolením našeho domovníka, který obsluhoval tu kotelnu.*⁷¹ Ač už bez zmínky o poslechu rozhlasu, narátor ve svém vzpomínání ještě pokračoval: „*Ono taky když nastal ten patnáctý březen, tak se vod nás vodstěhoval na nákou dobu (narátorův otec, pozn. autorky), někde se utajoval... vim o tom, že si udělal s mámou takovou dohodu, že my jsme měli balkón, takže když bude vzduch čistý, takže bude na balkoně pověšená deka, když vzduch nebude čistý, tak tu deku sundaj, takže si řekli, kdyby zazvonili u dveří, takže stačí strhnout tu deku. To trvalo asi, já nevím, čtrnáct dnů. A pak bylo vidět, že už na jeho stopu nepřišli z těch záznamů, co měla komunistická strana ještě třeba i ta Rote Hilfe a tak dále, takže na něj se nedostanou. Tak pak už přišel domů, on byl zase s náma už.*“⁷²

Závěrem výzkumu je nutné zmínit i vzpomínky, které, ač nejdou zařadit ani do jedné z příhrádek (byť není vyloučeno, že mohou v některých případech být jejich součástí) zkoumaných aspektů, jsou pro analýzu zkoumané problematiky nesmírně důležité. V oněch pamětech se ukrývá dětská naivita, bezprostřednost, opravdovost, prakticky samotné jádro vybraných vzpomínek. Jádro, u nějž je nejmenší pravděpodobnost pozdějšího zkreslení ať už samotnou povahou uchovávání paměti nebo vnějšími vlivy jako jsou např. média.

Nejčastěji se tento typ vzpomínek vzhledem k věku pamětníků týkal školy, případně spolužáků. Na přítomnost německých vojáků vzpomínala Jarmila For. následovně: „*Já jsem chodila do školy a teď ve vesnici bylo plno vojáků. To jsem si říkala: „To už je jako konec?“*“⁷³ Zato Stanislav H. měl ve své paměti německé armádní příslušníky spojené se školou mnohem více: „*A dokonce se tam asi na deset dní usídlili, zabrali tělocvičnu, tam spali a měli tam v šatnách proviant a dupali tam v těch okovaných botách v suterénu, ten prostě zabrali, a potom když se počasí umoudřilo a mohli vyjet, tak zaparkovali ty vozidla na náměstí.*“⁷⁴

Vzpomínky spojené se spolužákem měl pak Karel D.: „*Ráno jsme šli do školy a když jsme byli ve škole, tak jsme se dozvěděli, že už nás obsazují, a já jsem tedy měl hodinu volnou a to s jedním spolužákem jsme se šli podívat ke kasárnám, v Písku, jak to tam vypadá, no tak vojáci nás sice zastavili, ale potom když zjistili, že jsme jenom studenti, no tak nás pustili dál. Ale to byla jenom taková dětská zvědavost, co tam je, zase jsme se vrátili. Musím říct ano, byla to spíš zvědavost, ať už to bylo tam nebo v Milevsku, když jsem přijel k rodičům, tak jsme jenom koukali na ty německé vojáky, oni nám nijak nic nevytýkali, že je okukujeme, no byla to dětská zvědavost, nijak jsme politicky do toho nezasáhli,*

⁷¹ Rozhovor s Asafem A. (nar. 1928) vedla Petra Verzichová, 17. srpna 2017.

⁷² Rozhovor s Asafem A. (nar. 1928) vedla Petra Verzichová, 17. srpna 2017.

⁷³ Rozhovor s Jarmilou For. (nar. 1927) vedl Vít Lucuk, 27. srpna 2014.

⁷⁴ Rozhovor se Stanislavem H. (nar. 1926) vedla Šimonová, 10. ledna 2015.

na to jsme byli příliš mladí.“⁷⁵ Spolužák hraje svoji roli i ve z dnešního pohledu hořko-sladké vzpomínce na příjezd německého vojska, Benjamin A.: „*Tak jsem poslouchal rádio... oznamovali tu okupaci Čech. A to bylo brzo ráno v šest, tak jsem zavolal mého kamaráda, Marciho, a říkal jsem: 'Mam dobrou zprávu pro Tebe, dneska nebude škola.' A tak jsme pak celý den poslouchali ty zprávy.*“⁷⁶

V paměti narátorů také utkvívaly vzpomínky, kde hrály hlavní roli všudypřítomné červené prapory se symboly hákového kříže. Daruši B. utkvělo v paměti, jak „*tu cestu už zdobily dlouhé německé vlajky. Oni měli ty dlouhé prapory. Vísely z pátého patra až do prvního a uprostřed hakenkreuz*“.⁷⁷ František Her. zas vzpomínal, že „*když přijel Neurath, tak jsme povinně na nábreží stáli a měli jsme ho vítat. Němečtí pořadatelé nám rozdali praporky s háknkrajcem. Tak nějak se ty praporky masově naházely do Vltavy a po Vltavě plul takovej ostrůvek, červenej ostrůvek těch praporků*“.⁷⁸

Ve vybraných pamětech se zřetelně zrcadlil údiv, zdrcení, bezmoc a případně i odpor k okupantům ze strany rodičů vybraných narátorů. Vzpomínka Danuše L. se zároveň týká i předchozího bodu týkajícího se německých praporů: „*Toho čtrnáctého března nás obsadili ty Němci (narátorka toho času žila v Ostravě, kterou Němci skutečně obsadili již 14. března 1939, pozn. autorky). My jsme šli ze sokolovny, rodiče a ještě jejich známí. A když jsme šli, tak najednou šel náš československý strážník a za ním najednou šlo v takových patnácti nebo dvaceti proudovém němečtí vojáci. A můj tatíček říká: ‚Prosím vás, můžete nám říct, co to znamená?‘ A on říká: ‚Oni jenom přes nás, pane Bárta, procházejí.‘ A to nebyla pravda, protože hned, to už nás Němci začli obsazovat, když jsme 15. března šli do školy, tak hned vedle toho přívozkého nádraží, byl vystaven malý Berlín. To byli teda Němci, kteří tady bydlili a to byly družstevní takové jednoposchodové domy. Že na to byli dokonale připraveni, bylo zjevné z toho, že okamžitě celý ten malý Berlín, kterému se začlo tak říkat, byl ověncený samými německými vlajkami. Německé vlajky, to znamená, že už na to byli připraveni.*“⁷⁹

Markantní zkroušení jednoho z rodičů, kde lze však vycítit jistou naději, je možné vypožorovat ze vzpomínky Dagmar H.: „*Tatínek četl ty noviny a říkal: ‚Todle, todle to se nauč z paměti.‘ [...] To byla básnička, kterou četl v novinách, nevím vod koho, a je to vo mravencích, že když jim cizí bota šlápne na domov, mravenec nesmí zoufat, postaví nový krov.*“⁸⁰ Také ve vzpomínce Radomíra M. je možno naleznout zrnko optimismu: „*Tatínek nám záurazňoval, že máme zůstat*

⁷⁵ Rozhovor s Karlem D. (nar. 1921) vedl Ondřej Bratinka, 20. června 2015.

⁷⁶ Rozhovor s Benjaminem A. (nar. 1925) vedl Luděk Jirka, 9. srpna 2011.

⁷⁷ Rozhovor s Daruši B. (nar. 1923) vedl Vít Lucuk, 19. června 2013.

⁷⁸ Rozhovor s Františkem Her. (nar. 1922) vedl Martin Reichl, 5. října 2013.

⁷⁹ Rozhovor s Danuší L. (nar. 1926) vedl Vít Lucuk, 16. července 2014.

⁸⁰ Rozhovor s Dagmar H. (nar. 1931) vedl Jakub Zvoníček, 18. dubna 2018.

vlastenci, věrní svému národu, že okupanti, že jsou naši nepřátelé a že musíme myslet na budoucnost celého našeho národa.“⁸¹ Stejně jako u dvou předchozích, i ve vyprávění Květoslavy B. se přes zřejmé zdrcení narátorkina otce dá u něj objevit víra ve světlejší zítřky: „*Mě otec každý den doprovázel do školy [...] a já celou tu cestu z domu až k té antonínské reálce jsem musela vodříkávat silná slovesa, časování a tak dále. [...] A to mě trénoval němčinu teda pořád. Já jsem se styděla za to, poněvadž on [...] měl zvyk, že když jsem udělala chybu, že mi dal záhlavec a to jsme šli pěšky. [...] Když jsem musela tu němčinu odříkávat otci, ty slovesa a tak dále, tak jedinej den v devětatřicátém roce... v březnu to bylo? jsme mlčeli a neučili se. A druhý den, tak prošli jsme mlčky, ani slovičko nepadlo, a druhý den řekl: ‚Nejlepší porazíš svého nepřítele, když znáš jeho řeč.‘ A zase a zase němčina. On jako legionář strašně tadydlenc to nenáviděl, ty Němce, a on byl první perzekuovaný, když přišli Němci, tak ho vyhodili, ale on už měl ty penzijní léta, takže ho dali prakticky do penze.“⁸²*

S rodinným neštěstím bez jakéhokoliv pozitivního podkresu měla 15. březen 1939 spojený Eva D.: „*Když potom se maminka vrátila, tak tatínek (Žid, který narátorku nechal zapsat bez vědomí své manželky, narátorkiny matky, jako Židovku, pozn. autorky) už byl mrtvej, zastřelil se v ordinaci, služebná řekla akorát, že slyšela ránu... pak přišla taková děvčica pro mě do školy o přestávce, že mám jít domů. Po cestě mně řekla, co se stalo a já se pamatuju, že jsem z toho vůbec neměla rozum. Takový šestiletý děcko, prostě to bere jako pohádku.“⁸³*

⁸¹ Rozhovor s Radomírem M. (nar. 1924) vedl Vít Lucuk, 4. února 2013.

⁸² Rozhovor s Květoslavou B. (nar. 1924) vedla Karolina Antlová, 29. června 2015.

⁸³ Rozhovor s Evou D. (nar. 1932) vedli Ester Balážová, Kamila Bizíková, Zdena Kopřivová, Tereza Míková, 7. dubna 2014.

Závěr

Ačkoliv bylo vytyčeno sedm okruhů, kterým se také výzkum primárně věnoval (počasí, způsob příjezdu německé armády, pocity dětí z příjezdu německých vojáků, jízda vpravo, rozdávání i skupování potravin německými vojáky a poslouchání rozhlasu), ze vzpomínek narátorů a tedy z celkového předloženého výsledku je patrné, že v paměti nejednoho narátora se vyskytovalo několik dalších opakujících vzpomínek, na které se pak výzkum sekundárně zaměřil. Jednalo se především o roli rodičů a kantorů coby autorit a vzorů, minimálně co se vlastenectví týká. S láskou k vlasti si někteří z narátorů spojovali také československé legionáře a organizaci Sokol, potažmo její členy. Vícekrát se ve vzpomínkách objevil výraz „pomodlit se za vlast“, kde lze naléznout spojitost jak s vlastenectvím, tak i s křesťansky laděnou výchovou. Vzhledem k tomu, že všichni uvedení respondenti byly v roce 1939 dětmi, v mnohých vzpomínkách se v různých souvislostech vyskytovala škola. Narátoři zmiňovali cestu do ní i z ní, čekání v jejím areálu, dokonce i přítomnost německých vojáků v budově školy. Velkou roli hráli také spolužáci a již zmínění učitelé. Z toho lze vyzozorovat, že nárátoři, kteří ve sledovaném období byli dětmi, zasazovali své vzpomínky do jim blízkého prostředí, tedy do prostředí rodiny a školy. Nutno doplnit, že všechny tyto asociace zmiňovali nárátoři nezávisle na pohlaví a věku.

Jak bylo na samotném počátku výzkumu předpokládáno, pamětníci si více pamatovali události, které se jim v osudovém březnu 1939 přihodily, než přesná data, jež ve svých vzpomínkách doplňovali spíše na základě všeobecně známého faktu nebo otázky položené tazatelem, pokud je tedy vůbec zmínili. Všeobecně známá fakta opakovaně se vyskytující v knihách, časopisech, novinách, rádiu, televizi, z vyprávění či na internetu mohla narátorům podvědomě „pomoci“ v jejich vzpomínání. Přesto však, jak je viditelné i na grafech v příloze, se až na jednu výjimku o těchto stěžejních událostech března 1939 nezmiňuje v jednotlivých bodech více než polovina dotazovaných.

Pro výzkum ale paradoxně byla přínosnější až sekundární část výzkumu, tedy část nezobrazovaná na grafech, ve které byly eliminovány nejčastěji zmiňované vzpomínky. Ty, jejichž vysoká frekvence zmiňování se může pojit jak s jejich opravdu velkou důležitostí, výjimečností a s tím spojenou snadnou zapamatovatelností, mohly být stejně tak snadno převzaty z nejrůznějších médií. Jako ryzejší, osobnější a niternější se tedy budou jevit spíše vzpomínky, které nejsou minimálně v rámci vybraného vzorku narátorů zdaleka tak časté a které se ani v masových sdělovacích prostředcích nevyskytují příliš často (pokud vůbec), vzpomínky, ve kterých je mnohem zřetelnější punc „opravdovosti“ a kde lze spatřit i stopy dětské naivity, dětského chápání světa. Všechno toto se ukrývá např. ve vzpomínce Jarmily Fus.: *„Stáli jsme u školy [...] a tam jsme vždycky čekali v půl osmý, až se otevře škola, a toho patnáctého března si představte, najednou po státní silnici jeli nahoru na Prahu Němci a já jsem si říkala: ‚Je, a zrovna vo moje narozeniny!‘“*⁸⁴

⁸⁴ Rozhovor s Jarmilou Fus. (nar. 1931) vedl Adam Zitek, 10. října 2015.

Zdroje / References

- Rozhovor s Aloisem Č. (nar. 1925) vedl Vít Lucuk, 11. září 2013.
- Rozhovor s Annou A. (nar. 1924) vedla Štěpánka Skálová, 2. března 2018.
- Rozhovor s Annou H. (nar. 1930) vedla Štěpánka Skálová, 23. února 2018.
- Rozhovor s Annou K. (nar. 1922) vedl Martin Reichl, 31. března 2013
- Rozhovor s Asafem A. (nar. 1928) vedla Petra Verzichová, 17. srpna 2017.
- Rozhovor s Benjaminem A. (nar. 1925) vedl Luděk Jirka, 9. srpna 2011.
- Rozhovor s Břetislavem L. (nar. 1931) vedla neznámá tazatelka, 29. července 2016.
- Rozhovor s Dagmar E. (nar. 1928) vedl Petr Zemánek, 24. listopadu 2014.
- Rozhovor s Dagmar H. (nar. 1931) vedl Jakub Zvoníček, 18. dubna 2018.
- Rozhovor s Danuší L. (nar. 1926) vedl Vít Lucuk, 16. července 2014.
- Rozhovor s Daruší B. (nar. 1923) vedl Vít Lucuk, 19. června 2013.
- Rozhovor s Editou B. (nar. 1926) vedla Lucie Hostačná, 1. srpna 2016.
- Rozhovor s Evou D. (nar. 1932) vedli Ester Balážová, Kamila Bízíková, Zdena Kopřivová, Tereza Mícová, 7. dubna 2014.
- Rozhovor s Evou G. (nar. 1932) vedl Adam Drda, 19. listopadu 2015.
- Rozhovor s Evou H. (nar. 1928) vedla Jitka Radkovičová, 8. ledna 2015.
- Rozhovor s Evou K. (nar. 1934) vedla neznámá tazatelka, 13. října 2013.
- Rozhovor s Františkem B. (nar. 1928) vedl Dušan Slačka, 24. dubna 2014.
- Rozhovor s Františkem C. (nar. 1923) vedl Vít Lucuk, 5. února 2010.
- Rozhovor s Františkem Her. (nar. 1922) vedl Martin Reichl, 5. října 2013.
- Rozhovor s Františkem Hron. (nar. 1929) vedla neznámá tazatelka, 12. ledna 2018.
- Rozhovor s Jarmilou For. (nar. 1927) vedl Vít Lucuk, 27. srpna 2014.
- Rozhovor s Jarmilou Fus. (nar. 1931) vedl Adam Zítek, 10. října 2015.
- Rozhovor s Jaroslavem Holl. (nar. 1927) vedl Jakub Anderle, 18. května 2015.
- Rozhovor s Jaroslavem Hrub. (nar. 1926) vedla Petra Verzichová, 5. ledna 2017.
- Rozhovor s Jiřinou F. (nar. 1924) vedla Magdaléna Sadravetzová, 3. ledna 2018.

MEMO 2021/2

- Rozhovor s Jiřím J. (nar. 1926) vedl neznámý tazatel, 11. září 2018.
- Rozhovor s Josefem B. (nar. 1930) vedl Vít Lucuk, 9. března 2018.
- Rozhovor s Josefem H. (nar. 1929) vedla Štěpánka Skálová, 2. srpna 2017.
- Rozhovor s Judy D. (nar. 1932) vedl neznámý tazatel, 19. října 2010.
- Rozhovor s Karlem D. (nar. 1921) vedl Ondřej Bratinka, 20. června 2015.
- Rozhovor s Květoslavou B. (nar. 1924) vedla Karolina Antlová, 29. června 2015.
- Rozhovor s Marií A. (nar. 1930) vedl Vít Lucuk, 19. května 2016.
- Rozhovor s Marií B. (nar. 1921) vedl Vít Lucuk, 9. února 2012.
- Rozhovor s Marií V. (nar. 1930) vedla Štěpánka Skálová, 10. března 2018.
- Rozhovor s Maud B. (nar. 1929) vedl Hynek Moravec, 4. listopadu 2012.
- Rozhovor s Michal E. (nar. 1926) vedl Jan Horník, 15. ledna 2015.
- Rozhovor s Olgou F. (nar. 1927) vedl Jakub Andrle, 15. června 2015.
- Rozhovor s Peggy C. (nar. 1930) vedla Andrea Jelínková, 11. února 2016.
- Rozhovor s Radomírem M. (nar. 1924) vedl Vít Lucuk, 4. února 2013.
- Rozhovor s Radoslavem F. (nar. 1926) vedl Tomáš Janík, 20. června 2010.
- Rozhovor se Stanislavem B. (nar. 1931) vedla Blažena Hrabánková, 15. února 2011.
- Rozhovor se Stanislavem H. (nar. 1926) vedla Šimonová, 10. ledna 2015.
- Rozhovor s Tomanem B. (nar. 1929) vedl Jan Horník, 13. listopadu 2007.
- Rozhovor s Václavem D. (nar. 1929) vedl Vilém Faltýnek, 15. dubna 2015.
- Rozhovor s Vladimírem H. (nar. 1924) vedl Vít Lucuk, 9. září 2015.
- Rozhovor s Vladimírem Ch. (nar. 1930) vedl Lukáš Krákora, 21. března 2008.
- Rozhovor s Vlastou M. (nar. 1922) vedl Vít Lucuk, 25. července 2015.
- Rozhovor se Zdeňkem A. (nar. 1927) vedl Vít Lucuk, 5. října 2016.
- Rozhovor se Zdeňkem K. (nar. 1932) vedl Petr Zemánek, 5. května 2015.
- Rozhovor se Zdeňkem N. (nar. 1932) vedla neznámá tazatelka, 22. února 2018.

Sekundární prameny

GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan. Dramatické i všední dny protektorátu. Praha: Themis, 1996. ISBN 80-85821-35-4.

JÍRA, Josef. Lid v odboji: *Historie odboje a partyzánského hnutí na Kamenicku v letech 1939–1945*. Havlíčkův Brod: Krajské nakladatelství, 1960.

KOKOŠKA, Stanislav. Unternähmen Südost: *Okupace českých zemí v březnu 1939, Historie a vojenství*, vol. 46, no. 6, 1997, s. 134–150.

MOULIS, Miloslav. Osudný 15. březen. Praha: Mladá fronta, 1979.

SKÁLOVÁ, Štěpánka. Každodennost a výchova dětí a mládeže v Protektorátu Čechy a Morava 1939–1945. Plzeň, 2018.

TAUCHEN, Jaromír. Právní řád a publikace právních předpisů v Protektorátu Čechy a Morava. In: KOTÁSEK, Josef a kol. (eds.) *Dny práva 2012 – Days of Law 2012: Část III. Revoluce a právo*. Brno: Masarykova univerzita, 2013. ISBN 9788021063198, s. 701–716.

UHLÍŘ, Jan B. 15. březen 1939, *Historický obzor*, vol. 3/4, no. 20, 2009, s. 50–57.

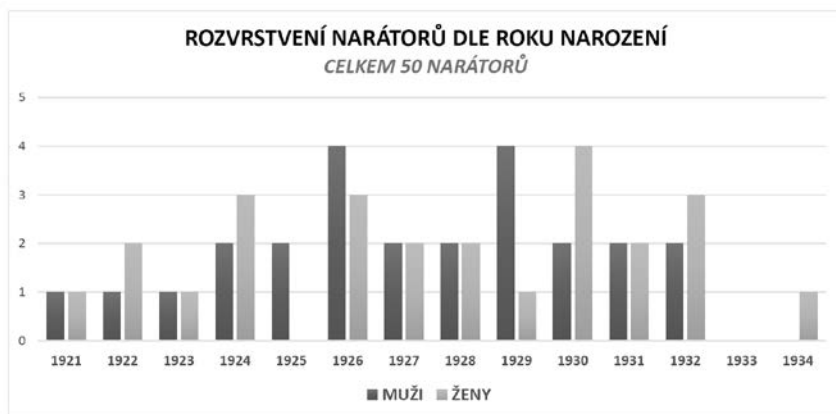
VANĚK, Miroslav a kol. Orální historie: *Metodické a „technické“ postupy*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2003. ISBN 80-244-0718-3.

VANĚK, Miroslav. Orální historie ve výzkumu soudobých dějin. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004. ISBN 80-7285-045-8.

WELZER, Harald. Můj děda nebyl nácek: *Nacismus a holocaust v rodinné paměti*. Praha: Argo, 2010. ISBN 978-80-257-0228-4.

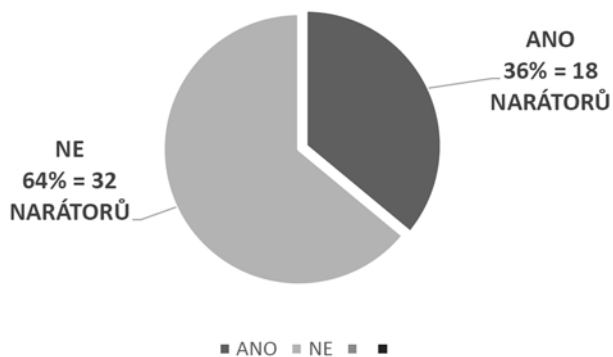
Přílohy

Grafy

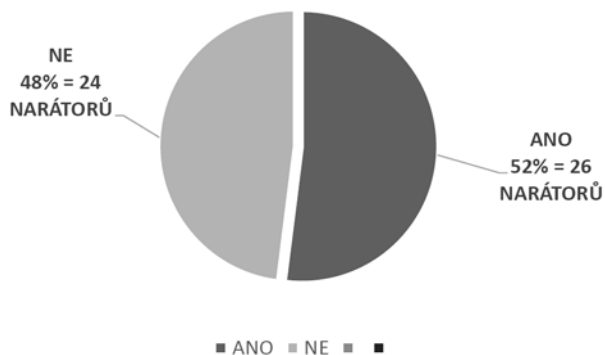
Graf č. 1 (Zpracovala Štěpánka Skálová)

ZMIŇUJÍ JAKÉ BYLO POČASÍ 15. BŘEZNA 1939

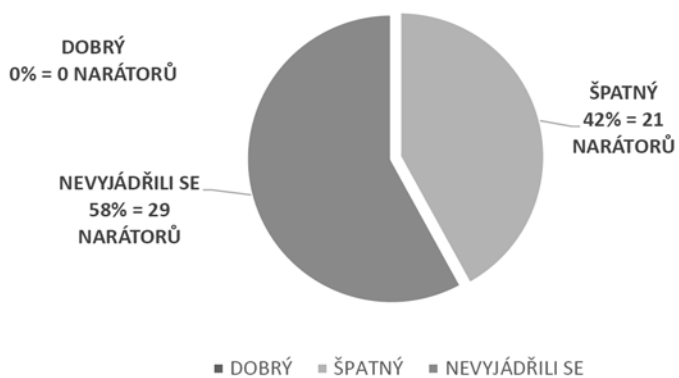
Graf č. 2 (Zpracovala Štěpánka Skálová)

ZMIŇUJÍ JAKÝM ZPSŮBEM NĚMCI PŘIJELI

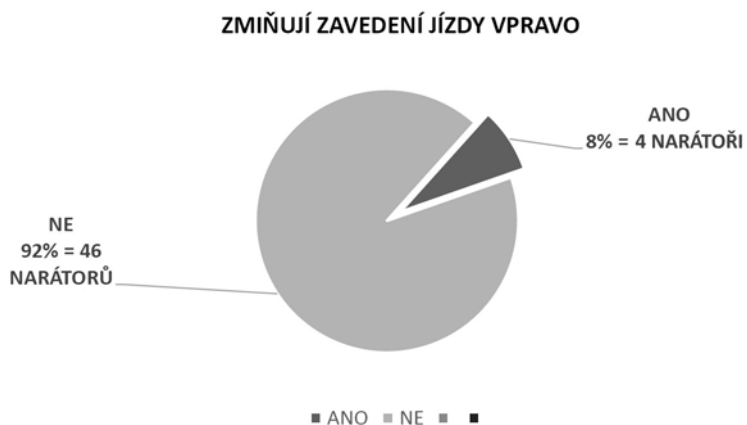

Graf č. 3 (Zpracovala Štěpánka Skálová)

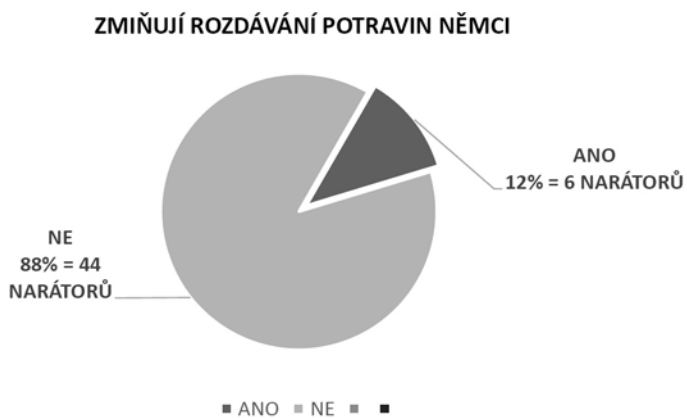
JAKÝ MĚLI NARÁTOŘI POCIT Z PŘÍJEZDU NĚMCŮ

Graf č. 4 (Zpracovala Štěpánka Skálová)

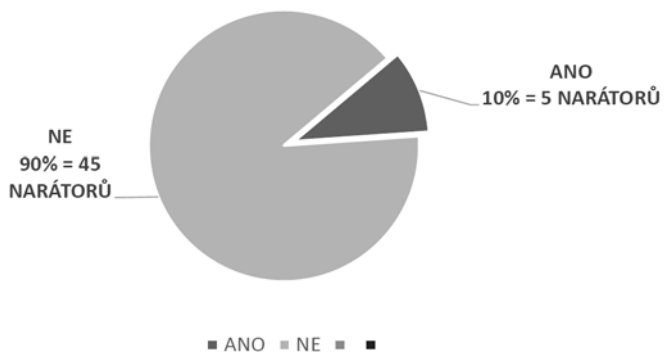

Graf č. 5 (Zpracovala Štěpánka Skálová)

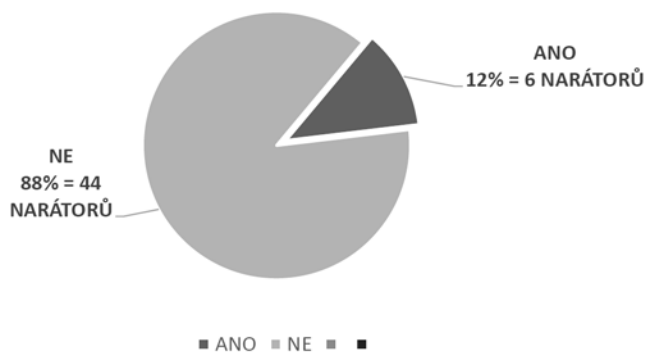
Graf č. 6 (Zpracovala Štěpánka Skálová)

ZMIŇUJÍ SKUPOVÁNÍ POTRAVIN NĚMCI

Graf č. 7 (Zpracovala Štěpánka Skálová)

ZMIŇUJÍ POSLECH ROZHLASU

Graf č. 8 (Zpracovala Štěpánka Skálová)

Obrázky

Fotografie č. 1 (Ze soukromého archivu narátorky Anny H.)

O autorce

Mgr. Štěpánka Skálová se zabývá dějinami každodennosti v Protektorátu Čechy a Morava. Věnuje se také odívání žen v českých zemích ve 20. století a působení žen v americké armádě během druhé světové války.

E-mail: Skalova.Stepanka@seznam.cz